

Бехтір Тамара Михайлівна

Плани-конспекти уроків з української мови

11 клас

(профільний рівень)

Мова, індивід, суспільство

(уроки № 1-7)

**Київ
2020 рік**

ЗМІСТ

Урок № 1. Мова як особлива система знаків, її місце серед інших знакових систем. Проблеми взаємодії мови і культури, мови і соціуму. Роль мови у формуванні й самовираженні особистості.....	3
Урок № 2. Українська мова в контексті української культури. Українська мова в «діалозі культур». Відображення в сучасній українській мові культури інших народів.....	7
Урок № 3. <i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Поняття стилю мовлення: мовні і позамовні ознаки (сфера спілкування, умови і мета спілкування). Комунікативні якості мовлення. Стилїстична норма і стилїстична помилка.....	10
Урок № 4. Українська мова у світі. Українська діаспора. Лїнгвістика як наука про мову. Її основні розділи, місце в колї інших наук про людину й народ	14
Урок № 5. <i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Стилї мовлення: розмовний, науковий, офіційно-діловий, художній, публіцистичний, конфесійний, епістолярний та їх підстилї та жанри. Зміст і структура текстів кожного із стилїв, їх характерні мовні засоби, основні жанри.....	17
Урок № 6. Історія мовознавства в особах. Видатні мовознавці вітчизняної науки та їх праці.....	21
Урок № 7. <i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Підрозділи стилїстики: стилїстика мови (практична) і стилїстика мовлення (функціональна).....	26

Урок № 1

Тема уроку: Мова, індивід, суспільство.

Мова як особлива система знаків, її місце серед інших знакових систем. Проблеми взаємодії мови і культури, мови і соціуму. Роль мови у формуванні й самовираженні особистості.

Мета уроку: Домогтися, щоб учні вміли:

- охарактеризувати поняття «мова», «індивід», «суспільство»;
- обґрунтувати поняття мови як особливої системи знаків;
- довести знаковий характер слова;
- а також, щоб усвідомили динамічний характер мовної системи, взаємозалежність мови і суспільства, роль мови у формуванні і самовираженні особистості.

Тип уроку: Урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: Підручник, дидактичний матеріал.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Підготовка учнів до сприйняття нового матеріалу.

Відповісти на запитання:

- 1) Що потрібно, щоб грамотно, переконливо й цікаво говорити?
- 2) Яка роль мови, на вашу думку, у формуванні й самовираженні особистості?

III. Повідомлення теми та мети уроку. Мотивація навчання.

IV. Пояснювальний диктант.

- 1) Прокоментуйте вживання розділових знаків у тексті.

Мова – система звукових і графічних знаків, що виникла на певному етапі розвитку людства, розвивається й має соціальне призначення. Правила мови завжди нормалізують використання знаків та їх функціонування як засобів людського спілкування.

Наука, яка займається вивченням мови, називається мовознавством або лінгвістикою.

Вищою формою вияву української національної мови є сучасна українська літературна мова.

Літературна мова – це відшліфована мова, яка характеризується унормованістю, стандартністю, розвиненою системою стилів. Вона пройшла три етапи свого розвитку: давньоукраїнський або давньоруський (IX-XIII ст.), староукраїнський (XIV-XVII ст.) і сучасний (із кінця XVIII ст.).

- 2) Пригадайте, які типи словосполучень і способи їх зв'язку ви знаєте. Проілюструйте їх прикладами з тексту.

Іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові, дієслівні, прислівникові.

$\begin{array}{c} \text{якою?} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{вищою} \quad \text{формою} \end{array}$ – іменникове (узгодження);

$\begin{array}{c} \text{чим?} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{характеризується} \quad \text{унормованістю} \end{array}$ – дієслівне (керування);

$\begin{array}{c} \text{як?} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{завжди} \quad \text{нормалізують} \end{array}$ – дієслівне (прилягання).

V. Робота з підручником. Виконання вправи № 2.

VI. Бесіда. Запитання для контролю.

1. Чому звукова мова є найважливішим засобом спілкування людей?

Бо вона здатна представляти будь-яку ділянку людського досвіду.

Є багатофункціональною знаковою системою: комунікативна, пізнавальна, номінативна, естетична та інші функції.

Мова передає не тільки інформацію про якісь факти, а й ставлення мовця до повідомлення, його оцінку дійсності. Мова – знаряддя мислення, засіб пізнання об'єктивного світу.

2. Чи існують інші засоби спілкування?

Так. Це знаки. Кивок головою – знак привітання. Зелене світло світлофора – знак дозволу переходити вулицю.

Йдучи по вулиці, бачимо різні вивіски, що вказують на рух чи місцезнаходження чогось, різні схеми, графіки – все це свідчить про велику роль різних знакових систем у нашому повсякденному житті.

3. Які ви знаєте штучні комунікативні знакові системи?

Знаки-індекси (дим – знак вогню), знаки-копії (фото), знаки-сигнали (дзвінок – знак початку/кінця уроку), знаки-символи (синьо-жовтий прапор – символ України, голуб – символ миру).

Найважливіші для людини слухові та зорові знаки (усне мовлення, письмо).

4. Що може бути знаком мови:

фонема, морфема, слово, словосполучення, речення?

Знакові функції притаманні слову і словосполученню, але фонема, морфема і речення не є знаками.

VII. Займи позицію.

Іржі Томан стверджував: «Людина без мови не була б людиною».

Чи згодні ви з цією думкою? *(Так. Довести)*

VIII. Пояснення вчителя. Робота з тлумачним словником.

Здавна мова і культура вважалися органічним цілим. Так американський учений Е. Сенір зазначав: «Мова – це символічний ключ до культури».

Культура – сукупність досягнень суспільства в галузі освіти, науки, мистецтва та в інших сферах духовного життя.

Між мовою і культурою не можна ставити знак рівності, але й відірвати одну від одної теж неможливо. Розвиток культури починається з розвитку мови.

Суспільство – сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично мінливим способом виробництва матеріальних і духовних благ.

Індивід – окрема людина, особистість у мовному середовищі серед інших людей.

Між мовою і культурою існує взаємозалежний зв'язок. Багатство національної культури, її цілісність забезпечує структурну повноту й багатство мови. Своєрідність культури народу відображається в лексиці та фразеології, у мовному етикеті.

У національній державі ототожнюються такі поняття, як державна нація, мова: Україна – українці – українська мова.

Мова забезпечує вічність культури кожного народу. Вона пов'язує культуру соціуму в один безперервний процес від минулого через сучасне до

майбутнього. Що міцніші позиції займає мова в суспільстві, то надійніші перспективи культури.

Отже, слід усвідомити, що мова і суспільство – взаємозалежні. Мова займає важливе місце у формуванні й самовираженні особистості.

ІХ. Повторення фонетики.

- 1) Розкажіть про звуки української мови (голосні, приголосні).
- 2) Назвіть голосні звуки, пригадайте, як вони характеризуються (а, о, у, е, и, і).
- 3) Розкажіть, на які групи за ознакою поділяються приголосні звуки (дзвінкі, глухі, тверді, м'які, пом'якшені).
- 4) Зробити фонетичний розбір слів:
сягають [с'агайт']
запорожців [запороз'ц'ів]

Х. Повторення будови слова і морфології.

Виконати морфемний і морфологічний розбір слів:

небезпека , щоденна , перелітає

небезпека – імен., самост. змін. част. мови; п. ф. – небезпека, заг., неіст., ж. р., одн., Н. в., І відміна, тв. гр., підм.

щоденна – прикм., самост. змін. част. мови; п. ф. – щоденний, відносна., ж. р., одн., Н. в., тв. гр., означ.

перелітає – дієсл., п. ф. – перелітати; недок. в., перех.; дійсн. сп., тепер. ч., 3-я ос., одн., І дієв., присуд.

ХІ. Підсумок уроку.

Рідна мова – незборна таїна, яка робить народ народом і увінчує найтонші порухи його душі. Заглиблюючись у таїну мови, ми засвоюємо золоті скарби народного досвіду й виховуємо в собі творчу особистість.

ХІІ. Домашнє завдання.

§ 1, 2 Впр. 12-15 (П.) С.О. Караман

§ 1 Впр. 1, 5, 9 (С., А.) С.Я. Єрмоленко

Урок № 2

Тема уроку: Українська мова в контексті української культури. Українська мова в «діалозі культур». Відображення в сучасній українській мові культури інших народів.

Мета уроку: Поглибити і розширити уявлення учнів про національну специфіку мовної картини світу, взаємозв'язок мови і культури. Домогтися, щоб старшокласники усвідомили роль української мови як однієї з основних національно-культурних цінностей українського народу. Розвивати вміння виявляти особливості української мови на фоні інших у міжкультурній комунікації.

Тип уроку: Формування знань, умінь і навичок (удосконалення мовної і мовленнєвої компетенцій).

Обладнання: Підручник, дидактичний матеріал.

Хід уроку

I. Перевірити наявність учнів у класі й готовність їх до уроку.

II. Перевірка домашнього завдання.

III. Повідомлення теми та мети уроку. Актуалізація навчання.

IV. Інформація вчителя. *(Сприйняття учнями розповіді вчителя, складання плану почутого)*

- 1) Мова забезпечує вічність культури кожного народу. Через мову ми пізнаємо рідний народ, його ментальність, культуру, історичний досвід.
- 2) Своєрідність культури, її неповторність, національний характер забезпечується передусім специфікою національної мови. Тому, відстоюючи самотність рідної мови, ми тим самим оберігаємо самотність власної національної культури й духовності.
- 3) Фонетична розкіш, лексичне та фразеологічне багатство, синтаксична гнучкість, величезні словотворчі можливості української мови дістали загальне визнання 1934 р. в Парижі на всесвітньому конкурсі краси мов, де українська зайняла третє місце (на I місці – французька, на II –

перська). На цьому конкурсі визначні лінгвісти намагалися дослідити багатство мов усього світу.

- 4) Світ не може мати однієї культури, бо це було б її загибеллю: кожна культура існує у протистоянні і взаємодії з іншими. Функціонування національної культури, її розвиток, животворні зв'язки з іншими культурами забезпечується тільки вільною й живою, динамічною й повноправною національною мовою. В усіх народів мова тісно пов'язана з національним почуттям і національною свідомістю.
- 5) У наш час відбувається бурхливий процес самоутвердження національних культур як протидія уніфікації, стандартизації життя, що їх спричиняє всепроникаюча стандартизація ХХІ століття. Сплески культурно-мовного пожвавлення почастишали в усіх кутках планети.
- 6) Українська мова – одна з основних національно-культурних цінностей українського народу.

V. Перевірка учнівських планів. (Підкресленні в тексті речення можуть бути орієнтовними пунктами плану)

VI. Робота з підручником. Робота в парах.

Виконання вправи № 21 (*Складання діалогу про відображення в українській мові культури інших народів*)

Повторення розділових знаків при діалозі.

- Олю, чи відомо тобі, як в українську мову потрапляли слова з неслов'янських і слов'янських мов?
- Так, у різні історичні епохи народи взаємодіяли: вели торгівлю, мали політичні, економічні й культурні контакти. Так в українську мову потрапляли слова з інших мов.
- Наведи мені приклади запозичених слів.
- До речі, твоє ім'я Дмитро – грецького походження; косинус, інтеграл, інфінітив, префікс, суфікс – терміни латинського походження, французького – балет, гравюра, рояль; а матч, футбол, старт – англійського.
- Я знаю, що чимало українських слів увійшло до лексичного складу інших мов:

дівчата, борщ, криниця, школяр, вареник – до російської, білоруської;

багатир, черешня, черемха, годувати, собор – польської;

поріг, бандурист, указ, булава, джура – французької.

- Звичайно, економічні, політичні, наукові, культурні контакти сприяють взаємозбагаченню мов.

VII. Записати іменники в Р.в. однини. Підкреслити закінчення.

Інфінітива, суфікса, балету, рояля, матчу, футболу, старту, мосту, моста́, папера (документа), паперу (матеріалу), майдану.

VIII. Зробити синтаксичний розбір речення.

Лексика, запозичена з української мови внаслідок контактування народів, є в чеській, словацькій, румунській, угорській та в деяких інших мовах.

(Речення просте, ускладнене дієприкметниковим зворотом та однорідними означеннями)

IX. Скласти речення з поданими словосполученнями.

Кінець літа; один кінець; з усіх кінців; на кінець року; в обидва кінці пішки; кінець кінцем.

X. Словниковий диктант.

Бджола, їжджу, сиджу, мільйон, мільярд, бадьорий, будується, кобзар, верф, менший, тонший, сопілці, роззброєння, возз'єднання, тьмянний, мавпячий, духмяний, в'їжджаючи, медвяний, трьох'ярусний, арф'яр, різьб'яний, доньчин, бриньчати.

XI. Записати транскрипцію речення.

Як парость виноградної лози плекайте мову. Пильно й ненастанно політь бур'ян.

[й'а́к парос'т' виногра́дної лозу́ пле'ка́йте мо́ву || пил'но і не'наста́н:о пол'іт' бур'я́н]

XII. Домашнє завдання.

§ 3. Впр. 23 (П.) С.О. Караман

§ 2. Впр. 10, 12, 16 С.Я. Єрмоленко

Урок № 3

Тема уроку: *Розвиток зв'язного мовлення.*

Поняття стилю мовлення: мовні і позамовні ознаки (сфера спілкування, умови і мета спілкування).

Комунікативні якості мовлення.

Стилістична норма і стилістична помилка.

Мета уроку: Поглибити знання учнів про стилістику, навчати розрізняти стилістику практичну і функціональну, застосовувати стилістичні норми української літературної мови.

Тип уроку: Розвиток комунікативних умінь і навичок (формування комунікативної компетенції).

Обладнання: Таблиця «Стилі мовлення», зразки текстів різних стилів.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Пояснення вчителя.

Мовний стиль – це сукупність засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою та характером висловлювання.

На відміну від стилістики теоретичної практична стилістика має прикладний характер. Вона покликана втілювати в життя рекомендації теоретичних курсів, визначати доцільність і вмотивованість використання мовних засобів у різних сферах і формах спілкування, навчати мистецтва письма та культури мовлення.

Найважливішою категорією практичної стилістики є функціональний стиль – різновид мовлення з властивими йому лексичними, фразеологічними, морфолого-синтаксичними, орфоепічними засобами, використовуваний для здійснення однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення та впливу.

III. Робота з таблицею.

Пригадаємо найпоширенішу класифікацію, згідно з якою виділяють 5 стилів.

Звертаю увагу учнів на таблицю (схему).

Оскільки суспільні функції мови часто переплітаються, то й кожний функціональний стиль має в собі елементи іншого. Крім того, в будь-якому функціональному стилі переважають загальномовні, міжстильові засоби, хоч кожному з них властиві специфічні елементи з однаковим стилістичним забарвленням, з єдиними нормами слововживання.

IV. Законспектувати. Робота в зошитах.

Стилїстика як особлива галузь і система знань про мову має такі основні підрозділи:

- загальна теорія і практика функціонування мови;
- учення про стилі, жанри і форми мовлення;
- учення про функції всіх одиниць мови;
- учення про емоційно-експресивні засоби мови, їх стилістичні функції;
- учення про такі комунікативно-стилістичні якості мовлення, як нормативність, точність, логічність, образність.

Стиль мовлення – функціонально-стилістичне використання тих мовних одиниць, із яких сформувався кожен стиль.

Без стилістики мовлення неможлива культура мовлення.

Комунікативна якість мовлення включає в себе:

- 1) правильність мовлення;
- 2) чистоту;
- 3) точність;
- 4) логічність;

- 5) дохідливість;
- 6) комунікативну доцільність.

Стилістичні норми:

1. Правильний підбір лексичних засобів відповідно до призначення і завдань функціонального стилю.
2. Доречне й виправдане вживання засобів фразеології.
3. Обґрунтування використання засобів словотвору.
4. Правильне й аргументоване вживання морфологічних засобів.
5. Використання засобів синтаксису залежно від їх стилістичних можливостей.

До стилістичних помилок належить:

1. Невідповідність мовних засобів і прийомів обраному стилю, змісту і формі висловлювання.
2. Невиправдане поєднання елементів та мовних засобів різних стилів.
3. Одноманітність початків речень і абзаців, явище тавтології.

Стилістичне мовлення – це мовлення унормоване, оскільки не можна називати мовлення стилістичним чи культурним, якщо мовець допускає відхилення від загальноприйнятих мовних норм або порушує їх.

V. Пояснити уживання прийменників *у-в*, сполучників *і-й* у записаному тексті.

VI. Робота з підручником.

Вправа № 43 (усно)

VII. Бесіда. Повторення і закріплення вивченого.

1. Що таке комунікація?

Спілкування, обмін думками, будь-якою інформацією

2. Як характеризував схильність людини до спілкування І. Кант?

«Людина має схильність спілкуватися з собі подібними, тому що в такому стані більше почуває себе людиною»

3. Яку роль у процесі спілкування відіграє мова?

Універсальний найнеобхідніший засіб спілкування

4. За допомогою яких знакових систем (окрім мови) може здійснюватися спілкування?

Мови програмування, азбуки Морзе, пантоміми, системи жестів, ...

5. Що таке стилістика? Назвати основні її підрозділи.

6. Назвати якісні ознаки культури мовлення.

7. З'ясувати стилістичні норми української мови.

VIII. Тренувальна вправа із творчим завданням.

Виконання вправи № 25 з творчим завданням.

Доповнити текст власними роздумами про роль української пісні в розвитку музичної культури сусідніх народів.

IX. Підсумок уроку.

X. Домашнє завдання.

Вивчити записане про стиль мовлення, стилістичні норми та стилістичні помилки.

§ 5 Впр. 32, 42 (П.) С.О. Караман

§ 2, 3 Впр. 19, 21, 23 С.Я. Єрмоленко

Урок № 4

Тема уроку: Українська мова у світі. Українська діаспора.

Лінгвістика як наука про мову. Її основні розділи, місце в колі інших наук про людину й народ.

Мета уроку: Домогтися, щоб учні могли з'ясувати місце української мови у світі, назвати країни, у яких поширена українська мова, мали загальне уявлення про розвиток лінгвістики.

Повторити розділи науки про мову, а також слова-терміни.

Розвивати логічне мислення учнів.

Удосконалювати вміння складати таблиці, складати словнички-термінів для одного з розділів науки про мову.

Тип уроку: Формування знань, умінь і навичок учнів (удосконалення мовної і мовленнєвої компетенції).

Обладнання: Підручник, дидактичний матеріал.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Повідомлення теми та мети уроку.

III. Пояснення вчителя.

Завдання учням. *Письмово відтворити пояснення вчителя.*

Українська мова є державною мовою України, національною мовою близько 52 млн. українців і однією з робочих мов ООН.

Поза межами України українська мова побутує серед українського за походженням населення західної та східної діаспор.

У західній діаспорі українською мовою в усній і писемній формах послуговуються етнічні українці США, Канади, Великої Британії, Бразилії, Аргентини, Австралії, Австрії, Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини, Литви, Латвії та багатьох інших країн.

Вони видають рідною мовою книжки, газети, журнали, проводять богослужіння, телепередачі. Окрім того, українські громадяни США, Канади і Франції організували мережу осередків української культури – бібліотеки,

архіви, музеї, виставки, театри, хорові, музичні, танцювальні ансамблі, наукові товариства.

Україністика викладається в 28 університетах і коледжах США, кафедри української мови створені в 12 університетах Канади.

Україномовні загальноосвітні школи діють у Канаді, Австралії, Польщі, Молдові, Литві. Докладаються зусилля відновлення шкіл з українською мовою навчання в Румунії та деяких інших країнах.

Найбільше українців східної діаспори проживає в Казахстані, Кубані, Поволжі, Москві, Зеленим Клину, що на Далекому Сході.

На жаль, під тиском русифікаторської політики більшість українців цих країв втратили рідну мову, особливо молодші покоління.

Рідко яка еміграція змогла відродити на чужій землі нову гілку літературного процесу, живе відгалуження національної культури.

Українській еміграції це вдалося завдяки існуючим традиціям літературної творчості таких поетів, як, скажімо, Юрій Клен, Юрій Дараган, Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Юрій Липа, Олена Теліга, Олег Ольжич, Теодосій Осьмачка, Іван Багряний...

IV. Спілкування. Бесіда.

- 1) Розкажіть про відомого представника української діаспори Петра Яцика.
- 2) З-поміж представників наукової спільноти існує думка, що наявність у світі 6 тисяч мов заважає прогресу людства. Вони пропонують створити єдину мову світу шляхом «схрещування мов». Як ви ставитеся до цієї ідеї?

V. Міні-диктант. Лінгвістика як наука про мову.

Мова – це універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування. І не дивно, що люди ще в давні часи зацікавилися мовою і створили про неї науку – мовознавство (або лінгвістику, - уперше цей термін запропонував Вільям Вівел у книзі «Історія індуктивних наук»).

Мовознавство, або лінгвістика, - це наука про конкретні мови світу, які певний колектив людей (плем'я, народність, нація) використовує для спілкування; наука про мову як універсальну невід'ємну належність людини, як загальнолюдське явище, що служить засобом спілкування людей, знаряддям оформлення й вираження думок.

Мовознавство як наука вивчає: існуючі на Землі конкретні мови, мову взагалі як властивість людей досягати порозуміння.

VI. Обмінятися зошитами, перевірити написане. Запам'ятати суть вислову.

VII. Повторити мовознавчі терміни. Скласти таблицю.

Розділи мовознавчої науки	
Фонетика	Розділ мовознавства, що вивчає звуковий склад мови
Графіка	Встановлює відповідність між звуковим значенням літер (фонемами) та їх написанням
Лексикологія	Вивчає словниковий склад мов
Діалектологія	Вивчає місцеві говори
Ономастика	Вивчає історію виникнення, розвитку власних імен
Фразеологія	Вивчає фразеологізми
Неологія	Досліджує нові слова
Семасіологія	Досліджує значення слів і виразів та зміну цих значень у мові і мовленні
Морфеміка	Вивчає типи і структуру морфем
Словотвір	Вивчає будову слова та способи творення слів
Граматика	Вивчає закономірності будови, змін та утворення форм слів певної мови (морфологія), а також словосполучень і речень (синтаксис)
Етимологія	Вивчає походження слів
Синтаксис	Вивчає словосполучення і речення
Пунктуація	Вивчає систему розділових знаків та правила їх вживання
Стилістика	Використання мовних засобів у різних ситуаціях спілкування відповідно до сфер суспільної комунікації

Лінгвістика (мовознавство) належачи до гуманітарних наук, не існує відокремлено, а пов'язана з багатьма гуманітарними і природничими науками: філософією, логікою, соціологією, етнографією, археологією, історією, літературознавством, психологією, естетикою, географією, фізикою, математикою, біологічними науками. Цей зв'язок не односторонній, а переважній більшості взаємозалежний, взаємозбагачувальний.

VIII. Підсумок уроку.

IX. Домашнє завдання.

§ 3 Впр. 24 (П.) С.О. Караман

§ 1 Впр. 6, 8 С.Я. Єрмоленко

Урок № 5

Тема уроку: *Розвиток зв'язного мовлення.*

Стилі мовлення: розмовний, науковий, офіційно-діловий, художній, публіцистичний, конфесійний, епістолярний та їх підстили та жанри.

Зміст і структура текстів кожного із стилів, їх характерні мовні засоби, основні жанри.

Мета уроку: Поглибити знання учнів про стилі мовлення.

Домогтися, щоб старшокласники вміли з'ясувати особливості стилів, їх підстилів, основні жанри та характерні мовні засоби.

Розвивати вміння оцінювати текст з погляду його змісту, добирати мовні засоби залежно від задуму висловлюваного; корегувати усне мовлення, враховуючи реакцію слухача.

Виховувати в учнів культуру мовлення і культуру поведінки за допомогою дидактичного матеріалу.

Тип уроку: Розвиток комунікативних умінь і навичок (формування комунікативної компетенції)

Обладнання: Схема «Стилістична система мови». Зразки текстів різних стилів.

Хід уроку

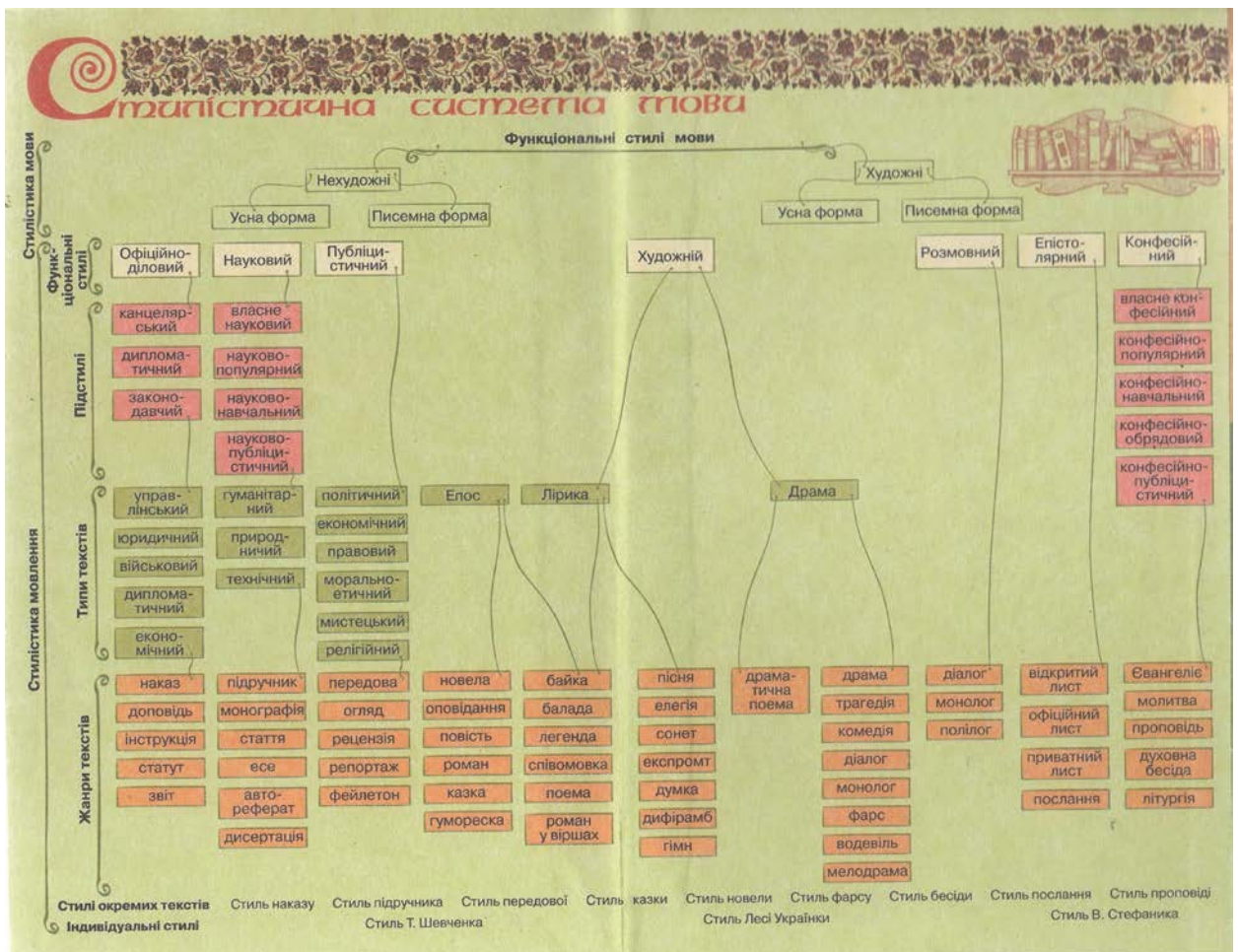
I. Організація класу.

II. Повідомлення теми та мети уроку.

III. Робота з підручником та схемою «Стилістична система мови».

Схема міститься у підручнику (форзац):

Українська мова: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: академ. рівень, профіл. рівень / С.О. Караман, О.В. Караман, М.Я. Плющ, В.І. Тихоша. – К.: Освіта, 2011. – 416 с.

Виконання вправи № 40.

1. Пригадати стилі сучасної української мови і найважливіші жанри кожного із стилів (за винятком розмовного).
2. Розглянути схему «Стилістична система мови».
3. Прочитати текст вправи.
4. Підготувати лінгвістичне повідомлення про стиль мови і стиль мовлення. *Корегування повідомлення однокласниками.*

IV. Висновок.

Отже, терміни стиль мови і стиль мовлення синонімічні. Вони поєднують у собі як спільне, так і своєрідне.

Стиль мови (як і мова в повному обсязі) є явищем тільки соціальним, спільним для всіх носіїв мови, а стиль мовлення – явище хоч і соціальне (за своєю сутністю змістом), але водночас обов'язково і явище особистісне, бо кожен у своєму усному чи писемному мовленні послуговується, мовою в межах усіх її стилів по-особливому, індивідуально.

V. Робота з текстами різних стилів і жанрів. Оцінити текст з погляду його змісту, звернути увагу на мовні засоби.

§ 21. Впр. 230 (стор. 110-112) М.І. Пентилюк. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа, 1994 р.

VI. Назвати стилі мовлення й найважливіші жанри кожного із стилів:

- розмовний (приватна розмова, приватний лист);
- художній (роман, повість, новела, поема, поезія);
- науковий (монографія, дисертація, стаття);
- офіційно-діловий (закон, кодекс, протокол, акт, оголошення);
- публіцистичний (нарис, памфлет, фейлетон);
- конфесійний (проповідь, духовна бесіда, літургія, молитва, Євангеліє);
- епістолярний (офіційний лист, відкритий лист, послання).

VII. Відредагувати речення.

- 1) До характеристик прикладається: атестат; справка з місця роботи, виписка з протоколу зборів трудового колективу.

До характеристики додаються атестат, довідка з місця роботи, витяг з протоколу зборів трудового колективу.

- 2) Читаючи новелу «Новина», картини страшного життя встають перед очима.

Коли читаєш новелу «Новина», перед очима постають картини страшного життя.

- 3) Наявні помилки у творі виправлено.

Помилки у творі виправлено.

- 4) Лукаш вирішує одружитися на Мавці.

Лукаш вирішує одружитися з Мавкою.

- 5) У зв'язку із змінившимся графіком руху, поїзд «Київ-Львів» слідуватиме пізніше.

У зв'язку зі зміною графіка руху залізничного транспорту потяг «Київ-Львів» відходитиме пізніше.

- 6) Я знаю це з імовірних джерел.

Я знаю це з досвідних джерел.

- 7) Я з ним у добрих відношеннях.
Я з ним у добрих стосунках.
- 8) Не роби вигляду немов не розумієш.
Не вдавай, ніби не розумієш.
- 9) Любий учень знає Тараса Шевченка.
Будь-який учень знає Тараса Шевченка.
- 10) З дебоширами треба вести сурову боротьбу.
З бешкетниками треба вести сувору боротьбу.
- 11) Таке припущення вірогідне.
Таке припущення ймовірне.
- 12) Дівчина піднімається сходами вгору.
Дівчина піднімається сходами.

VIII. Словниковий диктант. Підкреслити орфограми.

Багатство, голубка, блищати, егоїстичний, В'ячеслав, в'язи, верб'я, торф'яний, черв'як, міжгір'я, без'язикий, розм'якшити, дит'ясла, пан'європейський, пів-Європи, пів'ями, завойований, бульйон, батальйон, Соловйов, Ковальов, підніжжя, зілля, твердження.

IX. Підсумок уроку.

X. Домашнє завдання.

§ 5. Впр. 56, 39 (П.) С.О. Караман

§ 2 Впр. 14, 15 С.Я. Єрмоленко

Урок № 6

Тема уроку: Історія мовознавства в особах. Видатні мовознавці вітчизняної науки та їх праці.

Мета уроку: Домогтися, щоб учні усвідомили роль особистості в розвитку науки, запам'ятали імена визначних учених-лінгвістів та їх праці.

Розвивати вміння готувати усні та письмові повідомлення, проводити дослідницьку роботу, писати розгорнуту відповідь, тези, складати хронологічну таблицю праць українських мовознавців.

Виховувати почуття гордості за видатних мовознавців вітчизняної науки.

Тип уроку: Формування знань, умінь і навичок.

Обладнання: Портрети видатних українських мовознавців та їх праці, підручник.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Перевірка домашнього завдання.

III. Повідомлення теми та мети уроку.

IV. Актуалізація опорних знань.

Пояснення вчителя. Складання хронологічної таблиці праць українських мовознавців.

В історії українського мовознавства ХХ ст. виділяються такі періоди.

I період (1917 р. – початок 30 рр.): активні дослідження фонетики й граматики, історії й діалектології української мови; яскраво виражене практичне спрямування мовознавчої науки; засновано Інститут української наукової мови Всеукраїнської академії наук (1921 р.), створено кафедри української мови у вищих навчальних закладах; укладання перекладних і термінологічних словників.

II період (30^{ті} – 40^{ті} рр.): наступ на українізацію; згорталися теоретичні дослідження і була зупинена практична робота; були видрукувані нечисленні праці.

III період (50^{ті} – 60^{ті} рр.): намагання оновити теорію мовознавства; приділяється увага розвитку граматичних досліджень, лексикографії та лінгвістики.

IV період (70^{ті} – 80^{ті} рр.): активно розвивається порівняльно-історичне мовознавство.

V період – наукова діяльність мовознавців кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Хронологічна таблиця праць українських мовознавців

№ за/п	Рік видання	Назва наукових праць	Прізвище мовознавця
1.	1907-1909	Брав активну участь у підготовці «Словаря української мови» Б. Грінченка	Євген Костянтинівич Тимченко (1866 – 1948)
2.	1910-1911	«Нариси з історії розробки синтаксису слов'янських мов»	Микола Кузьмич Грунський (1872 – 1951)
3.	1924	Опублікував до 1000 наукових праць. «Нариси з історії української мови»	Агатангел Юхимович Кримський (1871 – 1942)
4.	1946	«Походження мови»	Михайло Якович Калинович (1888 – 1949)
5.	1957	«Українська літературна мова другої половини XVI, XVII і XVIII ст.» Учений створив низку наукових праць із лінгвістики, де проаналізував мову творів класиків української літератури: Тараса Шевченка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Івана Франка, Павла Тичини, Олеса Гончара, Олександра Довженка, Михайла Стельмаха, Андрія Малишка, Юрія Яновського та ін. Відповідальний редактор «Словника української мови» т. 1-11 (1979 – 1980 рр.)	Іван Костянтинівич Білодід (1906 – 1981)
6.	1966	«Про роль мислення у формуванні структури мови»	Олександр Савич Мельничук (1921 – 1997)
7.	1972	«Курс сучасної української літературної мови»	Михайло Андрійович Жовтобрюх (1905 – 1995)
8.	1979	«Мова сучасної масово-політичної інформації»	Дмитро Харитонович Баранник (1923 – 2009)
9.	1987	«Структура складного речення в українській мові»	Степан Пилипович Бевзенко (1920 – 2005)
10.	1993	«Грамматика української мови. Морфологія»	Катерина Григорівна Городенська (1948)

№ за/п	Рік видання	Назва наукових праць	Прізвище мовознавця
11.	1994	«Синтаксис української мови. Проблемні питання»	Ніна Василівна Гуйванюк (1949)
12.	1998	«Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів»	Світлана Яківна Єрмоленко (1937)
13.	1999	«Із синтаксису простого речення»	Петро Семенович Дудик (1926)
14.	2001	«Спочатку було Слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові»	Алла Петрівна Коваль (1923)
15.	2001	«Основи наукових досліджень з лінгвістики», «Культура усного мовлення державного управління»	Сергій Іванович Дорошенко (1924)
16.	2004	«Український діалектний фонофонд», автор понад 400 публікацій з українського і слов'янського мовознавства	Павло Юхимович Гриценко (1950)
17.	2006	«Вступ до прикладної лінгвістики»	Євгенія Анатоліївна Карпіловська (1957)
18.	2006	«Орфографічний словник української мови»	Віталій Макарович Русанівський (1931 – 2007)
	2007	«Український правопис»	
		Автор 350 праць із проблем сучасної української мови, історії, української літературної мови, історичної граматики, культури мови, термінології, стилістики	

Нині активну науково-дослідницьку роботу проводять Л.І. Мацько, С.В. Ломакович, В.А. Чабаненко, Л.А. Лисиченко, Т.А. Космеди, О.О. Селіванова, О.Д. Пономарів та багато інших представників сучасної української лінгвістики.

Створена велика кількість філологічних і лінгвістичних Інтернет-сайтів. Як приклад можна навести лінгвістичний портал MOVA.INFO (<http://www.mova.info>).

V. Робота з підручником.

Виконання вправи № 34.

VI. Бесіда.

1. Назвати імена вчених мовознавців II половини XV ст.

Лаврентій Зизаній, Павло Беринда, Мелетій Смотрицький...

2. Які ви знаєте перші національні граматики?

«Грамматика словенского языка» (1586), «Грамматика словенская» (1596)

3. Назвати українських мовознавців ХІХ ст.

Маркіян Шашкевич, Павло Житецький, Борис Грінченко, Олександр Потебня, Михайло Максимович та ін.

4. Коли остаточно сформувалося українське мовознавство? Назвати найвизначніші праці з мовознавства та їх представників.

ХХ ст. Центром наукових досліджень з мовознавства став Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні Академії наук України.

«Нариси з загального мовознавства», «Виникнення і розвиток літературних мов» (Леонід Булаховський);

«Сучасна українська літературна мова» т. 1-6 (Іван Білодід);

«Розвиток структури сучасного речення» (професор Олександр Мельничук).

VII. Практикум. Робота в парах.

1) Складання діалогу за текстом вправи № 35, а також виконання завдань до тексту: пояснення пунктограм, морфологічний розбір двох дієслів, визначення граматичних основ речення.

Українські фольклористи пам'ятають свого предтечу, для багатьох він став взірцем служіння науці.

Пам'ятають – дієсл., п.ф. – пам'ятати; недок. в., перех.; дійсн. сп., тепер. ч., 3-я ос., множ., I дієв., присуд.

Належить – дієсл., п.ф. – належати; недок. в., неперех., дійсн. сп., тепер. ч., 3-я ос., одн., II дієв., присуд.

2) Виконання вправи № 36.

Орієнтовний заголовок до тексту: *«М. Максимович – видатний мовознавець, перший ректор Київського університету».*

Етимологія – наука, що вивчає походження слів.

Ономастика – наука, що вивчає історію виникнення та розвитку власних імен.

«Максимовичівка» - український правопис, запропонований М. Максимовичем.

VIII. Підсумок уроку.

ІХ. Домашнє завдання.

§ 4 Впр. 37, 38 (П.) С.О. Караман

§ 3 Впр. 15, 24 С.Я. Єрмоленко

Урок № 7

Тема уроку: *Розвиток зв'язного мовлення.*

Підрозділи стилістики: стилістика мови (практична) і стилістика мовлення (функціональна)

Мета уроку: Поглибити знання учнів про стилістику та її підрозділи, перевірити володіння видами мовленнєвої діяльності.

Розвивати вміння виконувати лінгвістичний аналіз тексту; добирати з газет, журналів, підручників, художніх творів, у тому числі в електронній формі, зразки різних функціональних стилів.

Виховувати повагу до історичних пам'яток української мови.

Тип уроку: Контролю знань, умінь і навичок (перевірка володіння всіма видами мовленнєвої діяльності).

Обладнання: Підручник. Тексти для лінгвістичного аналізу.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Повідомлення теми та мети уроку.

III. Робота з підручником. Виконання вправи № 41.

IV. Бесіда.

1. Як ви розумієте термін «теоретична стилістика»?

«Теоретична стилістика» - це певна лінгвістична теорія, яка не послуговується конкретними фактами конкретної мови.

2. Що таке «практична стилістика»?

«Практична стилістика» - це сукупність різнотипних мовних одиниць певної мови (без трактування властивих їм функцій).

3. Чи існує стилістика суто теоретична чи суто практична?

Ні, немає стилістики суто теоретичної чи суто практичної, бо вони становлять єдність певної мовностилістичної теорії і практики. Така єдність наявна в усіх науках і їх розділах. Вона внутрішньо неподільна.

Отже, тільки зі спеціальною, переважно навчальною метою можна вдаватись до термінологічних номінацій типу практична стилістика чи теоретична стилістика. Будь-яка конкретна галузь знань, як і стилістика, є теоретично-практичним набутком.

V. Контроль знань учнів. Самостійна робота.

Тест

1. Поясніть взаємопов'язаність і взаємозалежність понять індивід – мова – суспільство

(2 б.)

Індивід – окрема людина, особистість.

Мова – складне суспільне явище, в якому розрізняються такі ознаки:

- найважливіший засіб людського спілкування та об'єднання людей у спільноту;
- засіб вираження ментальності;
- засіб формування думки, здійснення пізнавальної діяльності, реалізація духовної культури.

Суспільство – сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ.

2. Як українська мова вплинула на формування української культури?

(2 б.)

Мова забезпечує вічність культури нашого народу, оберігає самобутність національної культури й духовності.

3. Що таке стиль мовлення?

(2 б.)

Стиль мовлення – це функціонально-стилістичне використання тих мовних одиниць, із яких сформувався кожен стиль.

4. Яких загальноприйнятих мовних норм слід дотримуватися?

(2 б.)

- Правильного підбору лексичних засобів відповідно до призначення і завдань функціонального стилю.

- Доречного й виправданого вживання засобів фразеології.
- Обґрунтованого використання засобів словотвору, морфологічних засобів, а також використання засобів синтаксису залежно від їх стилістичних можливостей.

5. Що таке термін? Пояснити мовознавчі терміни: 1) ономастика, 2) семасіологія, 3) неологія, 4) етимологія.

(2 б.)

Термін – це слово або сполучення слів, чітко визначене наукове, технічне, мистецтвознавче чи суспільно-політичне поняття.

- 1) вивчає історія виникнення, розвитку власних імен;
- 2) досліджує значення слів і виразів та зміну цих значень у мові та мовленні;
- 3) досліджує нові слова;
- 4) вивчає походження слів.

6. Твори яких мовознавців ви знаєте? Назвати 3-4 імені та праці.

(2 б.)

VI. Робота з підручником та підібраними текстами для лінгвістичного аналізу.

Ознайомлення з послідовністю стилістичного аналізу та зразком стилістичного аналізу тексту.

Впр. 56.

VII. Зредагуйте словосполучення.

Передовий авангард; адреса місця проживання; відношення до справи; виключні здібності; книжний магазин; майстерний віртуоз; бачити власними очима; повинні були бути; давайте продовжимо розмову; закінчити навчання; розписатися у відомості; розділити позицію; підніміть руку (під час відповіді); виключення із правил; виключення із списку; у різних областях науки; не дивлячись на несприятливі умови.

Відповіді: Авангард; адреса; ставлення до справи; виняткові здібності; книжковий магазин (книгарня); віртуоз; бачити на власні очі; мали бути; тож розмовляймо далі; завершити навчання; підписатися у відомості; поділяти позицію, піднести руку, але: підніміть руку (під час

гімнастичних вправ); виняток із правил; вилічення зі списку; у різних галузях науки, але: у різних областях України (адміністративно-територіальна одиниця); незважаючи на несприятливі умови, але: не дивлячись собі під ноги.

VIII. Спишіть, добираючи потрібне слово з дужок.

Рекламу розмістили в найбільш (людних, людяних) місцях міста. У народній медицині мед має (лікувальні, лікарські) властивості. Представники різних поколінь не завжди (здатні, здібні) порозумітися. Остання обставина має (виключно, винятково) серйозне значення.

IX. Сприйняття тексту на слух.

Як ви розумієте зміст поетичних рядків? Яким має бути спілкування?

Слова росли із ґрунту, мов жита.
Добірним зерном колосилась мова.
Л. Костенко

Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись.
Хтось ними плакав, мучився, болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше!
Л. Костенко

Одне я тільки знаю:
що нам потрібне Слово.
Як вогнище. Як доля.
Як лінія судьби.
Л. Костенко

X. Виконання вправи № 57.

XI. Підсумок уроку.

XII. Домашнє завдання.

§ 5 Впр. 58, 59. (П.) С.О. Караман

§ 4 Впр. 25, 27 С.Я. Єрмоленко